

в нашите исторически романи до Втората световна война, Цанев създава една динамична картина на жанровото постулиране.

От сп. „Литературна мисъл“ (1976, кн. 3), в което беше поместена предварително една част от разглеждания труд, се разбираше, че той ще бъде озаглавен „Историческият роман в българската литература до Девети септември 1944“. Като махнем едно-две изключения, представени от произведения, писани след посочената дата, книгата на Георги Цанев действително има пред вид само нашата историческа романистика до 1944 г. Но в сегашното си издание тя носи заглавие, което в най-добрия случай приемаме като обещание, че нашият изтъкнат учен ще продължи изследването.

Тук ще споменем и за два други недостатъка на книгата като цяло, които съвсем не накърняват достойнствата ѝ и на научен труд, но е могло да бъдат избягнати.

Прави неприятно впечатление, че в различни части и глави от труда на Цанев се използват еднакви цитати или мисли. На страница 6 ще открием текст, който в подобен смислов вид се намира и на с. 138. Същото виждаме и другаде: от с. 8 — повторение на с. 159, от с. 9 — на 128, от с. 10 — на 159, от с. 110 — на 181, от с. 28 — на 113, от с. 46 — на 114, от с. 119 — на 177, от с. 137 — на 167.

И друго — на с. 293 (горе) авторът пише, че романите „Глещи жарави“ и „Ивайло“ „не влизат в рамките на тоя труд“. А на с. 178 Цанев започва един доста обширен анализ на романа „Ивайло“ от Стоян Загорчинов.

Посочените факти, очевидно незабелязани от автора, при всички случаи е трябвало да обърнат вниманието на редактора на книгата.

И накрая — още едно връщане към акад. Георги Цанев и неговата монография, „Историческият роман в българската литература“. Роберт Вайман пише в своята „История на литературата и митологията“ (М., „Прогрес“, 1975): „Съвременната литературна история е не просто историческо резюме на творчеството на предшестващите епохи в неговото отношение към действителността на онова време, а процес на съзнателно съпоставяне ценностите на миналото и тяхната оценка от съвременността. Предметът на литературната история е не просто литературата на миналото, а нашето сегашно отношение към тази литература, която отново оживява за нас именно със силата си на такова отношение“ (с. 24).

Ако тази мисъл на Вайман продължава да звучи като императив за литературния историк, за всеки, който изследва литературния процес в неговото развитие от миналото към днешния ден, с най-добрите си страни трудът на Цанев е действително една с външната научна книга.

„ГЕОРГИ ЦАНЕВ“ — ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИ ОЧЕРК ОТ ЛЮБЕН ГЕОРГИЕВ;

„ИЛИЯ ВОЛЕН“ — ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИ ОЧЕРК ОТ ЛЮБЕН БУМБАЛОВ;

„МИХАЛАКИ ГЕОРГИЕВ“ — ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИ ОЧЕРК ОТ МИХАИЛ ВАСИЛЕВ —
С., БП, 1976

Литературно-критическите очерци на Л. Георгиев за Георги Цанев, на Л. Бумбалов за Илия Волен и на М. Василев за Михалаки Георгиев обогатяват традиционната жанрова поредица на Изд. „Български писател“ с нови имена и факти. Трите очерка се различават в подхода към литературните явления, но явен е стремежът на авторите към детайлно-проблемно проучване на избрания обект. Най-напред ще се спира на очерка на Л. Георгиев, тъй като той е посветен на един от най-видните съвременни наши литературоведи, чието име е свързано с първите стъпки на марксистката литературна критика.

В един литературно-критически очерк от стотина страници едва ли може да се направи изчерпателна преценка на литературоведското дело на Георги Цанев. По-скоро е възможно само да се шрихира неговият портрет, в който да проличат индивидуалните особености на големия наш литературен критик и историк в оценката на художествените явления. Авторът на този очерк — Л. Георгиев, още от уводните думи дава да се разбере, че се интересува от изследователския подход на Георги Цанев, в който своеобразно се съчетава критикът и историкът на литературата, „Георги Цанев — пише той — дойде в литературната история от литературната критика. Преди да стане историк на литературата, той беше неин изискателен и утвърден критик. А това е най-сигурното доказателство, че неговата връзка с литературното минало е съвсем пряка и естествена. Тя се дължи на една страст и любов към изкуството и не се предопределя от други интереси.“ Тази характеристика Л. Георгиев превръща в ръководен принцип на своя очерк.

Книгата хронологически е разделена на две части — дейността на Г. Цанев до 9. IX. 1944 г., когато той се издвигва предимно като литературен критик, и след 9. IX. 1944, когато интересите му се прехвърлят върху историческата преценка на литературното минало и наследство. Между двата периода има и пряка тематична връзка — така например в една от най-интересните му студии „Гърсене на нови пътища в българската литература“ литературните явления, в които той е бил пряк участник, са обобщени като исторически период. Първата част на книгата има по-публицистичен характер, тъй като Л. Георгиев се спира на идейно-политическите и гражданско-обществените позиции на Г. Цанев. Макар че тук авторът е успял да направи връзка между биографичните и творческите моменти в израстването на критика, все пак тази част оста-

вя впечатление за известна илюстративност. Вниманието е съсредоточено върху рецензията на Г. Цанев за стихосбирката на Хр. Смирненски „Да бъде ден!“, които безспорно са блестящо потвърждение на неговия критически талант. Струва ми се обаче, че за да се даде по-пълна представа за проявите на критика от този период, е необходимо по-подробно разглеждане на някои негови рецензии и статии. Още повече, че усетът му за художествено значимото се проявява не само по отношение на пролетарската поезия. Л. Георгиев основателно се спира на статията „За историческия роман“, в която Г. Цанев изказва мисли за художественото пресъздаване на историята, актуални и до днес. Но в анализа липсва онази поантата, която проблемно да разшири представата за участието на Г. Цанев в литературния процес (например отзивът му за романа на Ст. Загорчинов „Ден последен“). От същите съображения би могло да се възрази, че статията на Г. Цанев „Проблеми на днешната българска литература“ не е спомената.

Оценката на литературно-историческото дело на Г. Цанев е свързана с много въпроси от методологическо естество в подхода към литературния материал. Л. Георгиев изхожда от неговия основен труд „Страници от историята на българската литература“, който дава обобщена представа за погледа му към българската литература като литературен процес. В тази част на очерка авторът прави един конкретен проект на литературния историк Г. Цанев. Стремехът е да се разкрие връзката между литературоведския подход на Г. Цанев и марксистко-ленинската преоценка на нашето литературно наследство. Предмет на по-подробен анализ са студиите — литературни портрети (за творчеството на Елин Пелин, Г. П. Стаматов, П. К. Яворов, П. П. Славейков), в които най-ярко се проявява критическият темперамент на Г. Цанев в художествено-ценностното осмисляне на литературно-историческите факти. Л. Георгиев правилно се ориентира към онези страни от неговото литературоведско дело, които имат приносен характер в преодоляването на схематично-опростителските представи по отношение на литературното наследство. Те безспорно са свързани с живото присъствие на критика в литературно-историческата оценка, отразяват способността му да проникне в художествения свят на твореца, да обясни, а не да предпостави противоречията в неговото развитие. Л. Георгиев съзнава, че като литературен историк Г. Цанев има ярко изразен профил, в който е обобщен определен опит на нашето марксистко литературознание. Това се вижда и от критическия разбор, на който той подлага някои негови методологически статии — „За нашето литературно наследство“, „По пътя на реализма“, „Опит за периодизация на българската литература след Освобождението“ — съпоставя възгледите му с методологическите постижения на светското литературознание (за конкретно-историческото съдържание на ре-

алистичния метод). Въпреки това характеристиката би могла да се задълбочи, като творческият метод на Г. Цанев се постави в по-определен литературно-исторически контекст. Така например „пренебрегнатата“ статия за Боян Пенев до голяма степен би конкретизирала възгледите му за връзката между литературния историк, теоретик и критик.

Литературно-критическият очерк за Г. Цанев е първият по-изчерпателен и методологически промислен опит да се определи ролята и мястото на неговата дългогодишна творческа дейност в развитието на българското литературознание. Независимо от посочените недостатъци той има значение не само като индивидуален творчески портрет, но и като евентуална перспектива в осмислянето на нашата литературно-критическа и литературно-историческа мисъл.

*

Литературно-критическият очерк на Л. Бумбалов е посветен на творчеството на самоопитания и „труден“ белетрист Илия Волен. Неговият „суров, настръхнал, реалистичен свят“ (по думите на С. Султанов) е нов поглед към живота на българското село, който, без да отделя писателя от традицията на българския разказ, го поставя в особено положение спрямо нея.

Авторът на очерка съсредоточава вниманието си върху поетиката на разказното изкуство на И. Волен. Той детайлно анализира неговия стил, без да изпуска въздействието на конкретно-историческите фактори от биографичен, обществено-социален и литературен характер. Веднага трябва да кажа, че едно от достойнствата на очерка е сравнителният план, в който се разглеждат художествените похвати на писателя: паралелите с А. Каралийчев, Е. Пелин, Й. Йовков, К. Петканов, Г. Райчев, Г. Караславов и др. допринасят много за очертаване на неговата творческа индивидуалност, дават ориентир на изследователския интерес. Главата „Утвърждаване на реалистичните позиции, където Л. Бумбалов е вложил критическите си амбиции да намери ключ към поетиката на разказвача, е най-сполучлива между другото и за това, защото тук са съсредоточени почти всички сравнителни акценти, придаващи проблемна конкретност на анализа.

В проследяването на художествено-стиловите особености на разказите на И. Волен Л. Бумбалов изхожда от развитието на българския разказ през 30-те години — освобождаване от битоописателството, задълбочаване на психологизма, отслабване ролята на събитийно-фабулните моменти. Приемайки тази характеристика като предпоставка, авторът се стреми да оразличи художествения похват на И. Волен, да изтъкне онова, което е типично за него; да намери илюзии-естетическите измерения на строгата обективност на неговото повествование. Впечатлението е, че Л. Бумбалов е по-силен в детайлите на анализа, отколкото в синтеза. Изводите за мя-

стото на И. Волен между по-старото поколение разказвачи — Елин Пелин, Йовков, Петканов — и младите — Каралийчев, Велков, Караславов, Ор. Василев, не звучат достатъчно убедително и аргументирано (с. 69). Но някои конкретни анализи и съпоставки, в които се показват художествените решения на общи за белетристиката от това време теми и проблеми, са направени с вещина. Ще посоча анализите на разказите „Диви души“, „Гора“, „Жертви“, „Юноша“, „Сила“, „Грудка“, „През една есен“ (от сборниците „Кръстици“ и „Божи хора“), в които на базата на сполучливи паралели се разкриват съществени страни от поетиката на И. Волен.

Художественият израз на творческата максима на писателя — че описва „животът такъв, какъвто е“, много сполучливо е уловен в сравнението на разказите „Албена“ и „Сила“. Тук авторът действително е попаднал на възможност в сходното (магическото въздействие на красотата) да разкрие несходството (различните художествени позиции на Йовков и Волен). Съпоставките с Йовков биха могли да се разширят, защото и двамата белетристи използват общи художествени похвати с различна художествена функция (например обективност на изказа, психологическа натовареност на детайла, откриване на социалното в човешкото).

Главата „Зрелостта на художника“ е посветена на творческото развитие на И. Волен след 9. IX. 1944 г. Разглеждайки разказите от сборниците „Между два свята“, „На село през войната“, „С хора се живее“, Л. Бумбалов проследява промените в неговия повествователен маниер, свързани предимно със задълбочаване на социалната и сатиричната характеристика на действителността. Отделно от тях е анализирана новелата „Йов“. В същност зрелостта на художника се проявява най-вече в „Йов“, където писателят доказва своите възможности за проникновено психологическо разкриване на сложната връзка между лична съдба и обществено-историческо развитие. Анализът на новелата е композиционно добре конструиран. Като че ли на Л. Бумбалов по-трудно се удава да улови образа на писателя в разказите от сборниците след 9. IX. 1944, тъй като той се подпада на тезата, че промените в стила непременно са свързани с „градация“ в художественото майсторство. Затова изпада в противоречия — например необедително остава твърдението, че в анекдотичния разказ „Душака“ (който е по-скоро една реминисценция) психологическата характеристика на героя е „по-обемна“ от тази в разказа „Дядо Панко Князът“ (сборника „Черни угари“). Ще добавя, че от гледна точка на творческото развитие на Волен по-специално внимание заслужават неговите документално-публицистични разкази като „Народ“, „Къде бях по Девети“, „Йовков в Добруджа“ и др., в които по своеобразен начин се трансформира неговият автобиографизъм.

Литературно-критическият очерк на Л. Бумбалов доказва възможностите на сравнителния метод (разбира се, когато е приложен на място) в характеристиката на индивидуалния художествен стил. Авторът поставя творчеството на И. Волен в един богат литературно-исторически контекст и по този начин допринася за неговото художествено преоткриване.

*

Очеръкът на М. Василев за Михалаки Георгиев се отличава с подчертаната си биографичност. Почти две трети от съдържанието авторът посвещава на обществено-културната дейност на писателя. Действително биографията на М. Георгиев е биография на „строител“ на нова следосвобожденска България, който с възрожденски патос се обрича на народополезна дейност. Тази част на очерка се чете с увлечение. Въпросът не е в това, че М. Василев отбелязва, че писателят е основател на културното дружество „Славянска беседа“ и на земеделското дружество, директор на първото българско изложение в Пловдив, издател на независимия опозиционен вестник „Балканска трибуна“. Тези факти той вмъква в един по михалакигеоргиевски увлекателен разказ за атмосферата и нравите на епохата. Този подход съответствува на личността на писателя, макар подробните описания на град София от края на века да уморяват.

М. Василев явно има за цел да създаде исторически фон, върху който да се открият проблематиката на разказите. Така например новосъздаващата се градска действителност е идейно-художествено отразена в „Шарен свят“, „Меракът на чичо Денчо“ и др. като сблъсък между патриархалните представи за живота и градския морал. Но композицията на очерка твърде рязко отделя историко-биографичните от творческите моменти. Това е особено показателно за главите „Домът на ул. „Княз Александър“, или първият литературен кръжок в София“ и „Завинаги във Вазовия литературен кръг“, в които се разглежда въпросът за отношението на М. Георгиев към художествения талант на Иван Вазов, но едната приналяжи на историко-документалния раздел, а другата на литературоведския, въпреки че в „Завинаги във Вазовия литературен кръг“ характеристиката на М. Георгиев като ученик на Вазов е твърде есентично поднесена, а там, където се говори за стилните особености на българския разказ от 90-те години („Откривател на българското село“), Вазов отсъства.

Разказвачът Михалаки Георгиев практически е обект на анализ в две глави — „Откривател на българското село“ и „Силата на народния хумор“. Стилвата доминанта на неговите разкази правилно е потърсена в използването на хумора, който го предпазва от идеализация на патриархалния живот (както това е у Влайков), от дидактично морализаторство, освобождава стихията на народния говор чрез неговите герои. Авторът

прави съпоставки с Влайков, Вазов, Стратимиров, но никак си не успява да ги изведе до край — мисълта му се отклонява в друга посока. Това е донякъде резултат на факта, че М. Василев твърде много илюстрира анализа си с цитати. Само от разказа „С тебешир и въглен“ на няколко места са приведени дълги цитати. Като че ли по някаква инерция документално-иллюстративният подход се пренася и върху чисто литературоведския анализ, създава разнотелие, отклонява вниманието от някои верни и точни наблюдения върху разказното изкуство на писателя. Така например в главата „Говорене с перо и книга“ М. Василев се спира на езиково-стилистичните особености на М. Георгиев, но по същество неговото отношение е стилизирано през погледа на П. Динев (цитира се страници от неговата статия „Разказите на Михалаки Георгиев“). Авторът не успява да постигне жанрово и композиционно единство в обединяването на литературния, документално-историческия и биографичния материал. Затова очеркът е интересен предимно като портрет на общественика и културния деец Михалаки Георгиев.

Христина Балабанова

**„СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЙ РЕАЛИЗМ
В ТЕОРЕТИЧЕСКОМ ОСВЕЩЕНИИ“**

от А. Н. ИЕЗУИТОВ

Ленинград, изд. „Наука“, 1975. 171 с.

Научната проблематика, свързана с изследването на теорията на социалистическия реализъм, невдъж е поставяна в основата на работите на съветските литературоведи и колегите им от социалистическите страни.¹ Ще споменем само, че в литературната наука има интересни наблюдения, осъществени при анализа на социалистическо-реалистическата художествена литература, а това вече позволява теоретически да се обобщят проявите на метода.

Монографията на съветския литературовед А. Н. Иезуитов е добро доказателство за непрекъснатия изследователски патос в изучаването на естетиката и поетиката на социалистическия реализъм. Онова, което прави впечатление в подхода на автора към специфичната материя, ориентирана към изясняване на теоретическите особености на социалистическия реализъм, е методът на литературовед. Както сам отбелязва Иезуитов, изследването на социалистическия реализъм все

още има екстензивен облик (с. 4). Натрупан е богат и разнообразен материал, който трябва да бъде проучен с оглед на неговата съотносима с принципите на социалистическия реализъм. И въпреки немалкото изследвания на литературоведите-марксиста теорията на социалистическия реализъм е недостатъчно изяснен аспект в литературознанието. В същност постигнати са значителни успехи в изучаването на социалистическия реализъм, систематизирани са основните принципи в неговата естетика, а така също и своеобразието на формите в поетиката му. Все още обаче в литературната теория не е постигната оная резултатност, която покойният съветски литературовед А. И. Белецкий определя като проблем за синтеза в литературознанието.

Много основателна е загрижеността, с която Иезуитов посочва неизяснеността на категорията художествен метод в онтологическо отношение, което е предпоставка за възприемане на закономерностите и особеностите, проявяващи се при художественото усвояване на новаторските принципи в изкуството. Разбира се, не само изследването на онтологията на метода определя перспективността на литературоведските проучвания. Споделяйки становището, че социалистическият реализъм е своеобразна естетическа система, авторът заставя на здрава методологическа основа. Тази постановка се възприема от немалко съветски литературоведи, които откриват в нея потвърждение на мисълта за новаторския характер на художествения метод. Приемливо е да се пристъпи към проучването на естетическото своеобразие на метода с мярката на системно-структурния анализ. Подобен подход към художествената литература е практически резултатен тогава, когато не се абсолютизира „системността“ на метода, а се използва това негово свойство, за да се проникне до същността на съставните компоненти, до структурата.

Вниманието на литературоведа е насочено към изясняване на особено важни проблеми от теорията на социалистическия реализъм: анализ на основните компоненти на естетическата му структура, типология на връзките с останалите художествени методи, а така също и относителната самостоятелност в развитието и обогатяването на естетическата система на метода. Така определени, насоките на изследователските задачи подчертават особена актуалност на труда.

Първата глава на книгата има облика на увод в методологията и методиката на теоретическото изследване. Авторът очертава своеобразните аспекти, които характеризират изучаването на социалистическия реализъм с помощта на системно-структурния и типологическия метод. Основната методологическа постановка, възприета в труда, помага на Иезуитов да навлезе задълбочено в същността на изследователския предмет. Тълкуването на социалистическия реализъм като специфична естетическа система с неповторима естетическа структура позволява на литературо-

¹ Ще посочим имената на автори като Д. Ф. Марков, А. И. Овчаренко, А. И. Метченко, В. В. Иванов, С. М. Петров. Източногерманските и чехословадските литературоведи също имат дял в разработката на теоретическите въпроси на социалистическия реализъм с книгите: Zur Theorie des sozialistischen Realismus. Berlin, 1974; Einführung in den sozialistischen Realismus. Berlin, 1975; Zb. O socialistickom realizme, Bratislava, 1976.